

VAKIFLAR DERGİSİ

Metinden haric 323 Resim, 57 Plân ve
Kroki, 37 Desen ve 9 Levha'yı havidir.

SAYI: XI

BATIDA KUR'ÂN TETKİKLERİ

Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU

Batı dünyasında Kur'ân-ı Kerim hakkında yapılan terceme ve araştırmaları ortaya koymak, onların ilmî zihniyetlerini ve takip ettikleri usûlü anlayabilmek için, batılıların doğu ilim dünyası ile münasebetlerini tetkik etmemiz gerekecektir. Başka bir deyimle, orientalizmin bir bölümü olan Kur'ân tetkikleri, orientalizmin tarihçesi ile sıkı bir şekilde alakalıdır.

İnsanlık tarihinde, medeniyet tarihinin izah edilmesi zor olan devirleri mevcuttur. Tarihte çeşitli aydınlık devirler gelmiş, bir müddet sonra da kaybolmuşlardır. Bazen de medeniyetler ve fikirler, bir millettten diğerine nakledilmiştir. Bilindiği gibi ilim bir milletin, bir devrin veya bir bölgenin malı değil, insanlığın ortak malıdır. Tarih sahnesine gelen her millet ona birşeyler ilâve etmiştir. Medeniyet tarihinde İslâm medeniyeti, kaybolmaya yüz tutmuş Yunan ve şark medeniyetini Avrupa'ya nakletmiş ve bugün batının her alanda ilerlemesine en mühim âmil olmuştur. İslâm, medeniyet tarihinin en parlak devrini yaşarken, Avrupa cehalet ve karanlıklar içerisinde yuvarlanmakta idi. İslâm'ın ilk beş asrında devam eden ilmî hürriyet ve serbest görüş hareketi sayesinde, İslâmî ilimler alanında meydana gelen ilerlemeler yanında, felsefe ve ilim sahasındaki ilerlemeleri göz önünden uzak tutmamak lazımdır. Doğu Hristiyan âlemi Müslümanlarla komşuluk münasebetlerini sıkı bir şekilde devam ettirmişlerdi. İslâm ülkelerindeki büyük kültür merkezlerinde, çeşitli dinlere mensûb kimselerin hoca veya talebe olduklarını sık sık müşahede etmekteyiz. Batı Hristiyan dünyası ise, Güneyden Müslümanlar tarafından adetâ kuşatılmış durumda idi. Avrupa'da IX ve X cu asırlarda bazı uyanma ve eğitim hareketleri olmuşsa da, bunlar devirlerindeki büyük karışıklıklar içerisinde boğulup gitmişlerdi. O devirdeki âlimler Yunan dilini ve Arapça'yı bilmediklerinden, ellerindeki bilim malzemesi insanı doğrudan ziyade, yanlışa götürücü mahiyette zayıf idi. Halbuki Müslümanların Bağdad'da kurmuş oldukları «Dâru'l-Hikme» de, gerek Arap dilindeki orijinal eserler ve gerekse eski Yunan eserlerinin Arapça tercemeleri tedris edilmekte idi. İşte batının karanlık semasını aydınlatacak olan bu eserler üzerine gözler çevrilmişti. Batı'nın, Doğu'yu tanıma veya orientalizim (istişrak) tarihinin başlangıcını buraya kadar indirebiliriz.

Haçlı Seferleri sayesinde batılılar, karşılarında üstün bir İslâm medeniyetinin varlığını kabul etmişler, bu medeniyetten bazı kırıntıları memleketlerine götürmüşlerdi. Artık Avrupa gözünü İslâm medeniyetine çevirmiş, onu öğrenebilmek için Arapça'nın lüzumu ortaya çıkmıştı. Batılılar bu dili ve ilimlerini öğrenmek için heyetler göndermekte idiler. Şüphesiz Kuzey Afrika, Sicilya ve Endelüs, İslâm medeniyetinin batıya intikalinin en mühim yolu olacaktır. Bu yollarla giren İslâm kültürü, Avrupa'da sağlam bir medeniyetin temelini atmış oluyordu. Son zamanlarda Avrupalı âlimler ve tarihçiler, taassublarına rağmen, kitaplarında İslâm medeniyetinin, Avrupa'yı ne derecede uyarmağa yardım ettiğini yazıyorlar.

Batı İslâm dünyası, hiç şüphesiz Doğu İslâm dünyasının bir talebesi idi. Doğudaki ilim ve medeniyet, Kuzey Afrika ve Endülüs'teki ilim merkezlerine

aktarılmakta idi. Ağlebiler tarafından Kayravan'da kurulan «Beytu'l-Hikme» meşhur tıp merkezinin nüvesini teşkil eder. Kayravan medresesinin bu sahadaki talim ve tedris metodu ve tıp alemindeki eserleri, Kuzey Afrika ve Endülüs'e yayıldı. Bu medrese tam üç asır boyunca bu bölgeyi tesiri altında bıraktı. Sonra bu medresenin eserlerinin ve elde ettikleri neticelerin Güney İtalya'ya, bilhassa Norman hükümdarlarının inşa ettikleri bir manastır (Monte Cassino) a nakledildiğini görüyoruz. Oraya ilk defa idareci olarak Konstantino Afrikano getirilmişti. Bu zat Tunus'da, Kartaca'da 406/1015 senesinde doğmuş ve Sanhaciler'den el-Muiz b. Badis zamanında Kayravan'da okumuş, Arapça'yı öğrenmiş ve oradaki tabiblere talebelik yapmıştı. Bir çok tıp kitabı üzerinde ihtisas sahibi olmuştu. Daha sonra Fâtimiler idaresindeki Mısır'a gitti, riyaziye ilminde bilgisini tamamladı ve Sicilya'ya döndü. Norman hükümdarı tarafından, yukarıda adı geçen ruhban manastırını yönetmekle vazifelendirildi. Orada, Afrika tıp kitaplarının Lâtince tercemelerine ve tedrisine başladı. O ve arkadaşları tıp ilmini neşretmek için çalıştılar. Salerno Üniversitesi'nde metodunu koydu. Artık, Kuzey Afrika tıp kitaplarının talim ve terceme hareketi, Napoli, Bologna, Padova Üniversitelerinde yayıldı. Bu hareket daha sonra Kuzey İtalya ve oradan da Almanya'ya geçti. 480/1087 senesinde ölen papaz Konstantino Afrikano, Kuzey Afrika'nın bütün tıp kitaplarını hemen hemen terceme etti. Meselâ Tabib İshak b. İmrân'nın (Ö. 294 - 295/907 - 908) (melancolia) adlı eserini çok zayıf bir terceme ile Lâtince'ye çevirdi. Bu eser ves ve vese illetinden ve onun tedavi yollarından bahsetmektedir. Kitâbu'l - Hummayat (liber de febribus), kitabu'l-bevl (liber de urinus), kitabu'l-anasır (liber de elementi) kitâbu'l-hudûd ve'r-rusûm (liber de definitionibus) gibi eserlerle, tabib İshâk b. Süleyman el-İsrâîlî el-Kayravânî (Ö. 292/905) nin tıp konusundaki yedi makalesini¹ Lâtince'ye terceme etti. Konstantin, tabib Ahmed b. el-Cezzâr el-Kayravânî (Ö. 369/980) nin «zâdu'l, musâfir ve kutu'l, hâdir» adlı meşhur eserini (peregrinantis viaticum) adıyla Lâtince'ye çevirdi. Bunlardan başka, Kuzey Afrika'nın tıp haricinde kalan eserini de terceme etmiştir. Meselâ, Ali b. Ebi'r-Ricâl el- Veziru'l-Afriki'nin felek ve yıldızlar hakkındaki «el-bâri» adlı eserini de çevirmiştir². Genellikle bu zatın eserleri, tam bir tercemeden ziyade, Arapça tıp eserlerinin izah, şerh, iktibas hatta intihal suretiyle, nakledilmesidir. Her ne olursa olsun onun eserleri, Avrupa tıp mektepleri üzerinde yenileştirici tesirler yapmıştır.

İspanya'lı Müslüman seyyah İbn Cübeyr 1185 te Sicilyayı ziyaret ettiğinde kral William II (1166 - 1189) ın Arapça okuyup yazdığını ve Palermo'daki Hristiyanların, Müslümanlar gibi giyindiklerini ve onlar gibi Arapça konuştuklarını söyler. Sicilyadaki Norman kralları Arapça yazıyı ve hicri tarihi kullanmışlar, bastıkları paralarda bile İslâm düstûru olan kelime-i tevhid veya kelime-i şahadeti kullanmışlardı. İslâm hâkimiyetinin ve kültürünün tezâhürü Frederick II (1215 1250) zamanında bile devam etmekte idi. Bu hükümdar çok sayıdaki Hristiyan ve Yahudi tercümanlara, Arapça'ya çevrilmiş olan Yunan eserlerini Lâtince'ye terceme ettirmişti. Onlar arasında Doğu menşeli bir müneccim olan Theodore da vardı. O, hijyen ve doğan ile avcılık hususundaki eserleri terceme etti. İspanyada Arapça ve İbranice'yi öğrenen Michael-Scot, sonradan Sicilyada Frederik II.'nin hizmetine girdi ve ölünceye kadar orada kaldı. Nihayet Sicilyalı mütercim tabib

¹ Bu makaleler 1515 senesinde Lyon'da Lâtince (Opera Isaci) adıyla basılmıştır.

² Fazla bilgi için bkz., Hasan Husni Abdulvahhâb, Warakât anî'l-Hadareti'l-Arabiyyeti bi Ifrikıyyeti'l-Tunusiyye, Tunus 1965, I. 211-213.

Farac b. Sâlim, Râzi'nin büyük tıbbî eserini terceme etti³.

Hicretin III. cü asrından itibaren, Bağdad ve Fustat'dan istifade edilerek, Kayravan ve Rakkade'de kâğıd imal ediliyordu. Kâğıt imal etme sanatı, Ağlebiler devrinde Sicilya'nın hükümet merkezi olan Palermo'ya ve daha sonra Güney İtalya'da Salerno ve bilhassa Fabriano'ya geçti. Bu sanat daha sonra Almanya'ya intikal etmişti. Bu sanatın mevcudiyeti hiç şüphesiz ki matbaanın keşfine vesile olmuştu. Eğer kağıd olmasaydı böyle bir keşfin olması şüphe ile karşılanabilirdi. Avrupa'nın uyanmasında en mühim âmilin matbaa olduğunda şüphe yoktur. Kayravan'daki kâğıd sanayii bir yönden Sicilya yoluyla İtalya'ya girerken, diğer yönden de Sebte ve Endelüs'deki Şâtibe (Xativa) yoluyla Fransa'ya geçmekte idi⁴.

XII. ci asırdan itibaren İslâm felsefesinin, Avrupalılar'a tesir etmesi, Farabî, İbn-i Sina ve Gazalî'nin eserlerinden mülhem olarak, Aristoculuk fikrinin propagandası, İspanya ve Sicilya'daki Müslümanlarla, Hristiyanların sıkı münasebetleri, Avrupa'daki eğitim ve araştırmalar için mühim bir hareket olmuştu. Tuleytula'da terceme heyetinin başında bulunan Gérard de Crémone (1114 -1187) ile Lâtince'ye tercemeler başlamış, Domineken keşiş ve filozof Albert le Grand (1193 - 1280) Paris Üniversitesi'nde, Aristo'yu İslâm kaynaklarından mülhem olarak okutmaya başlamış ve ders verirken Arapların giydiği elbiseyi giymiştir. İngiliz keşişi Michael Scot 1217 senesinde Toledo'da bulunuyordu. Şüphesiz orada Arapçayı öğrendi ve tercemeler yaptı. Fransisken papaz meşhur âlim Roger Bacon ve ondan sonra Dominiken papaz Reymond Lull XIII. cü asırda ilim ve felsefe hususunda muasırlarının dikkatini doğu etüdlerine çekmeye çalışmışlardı. Hükümdar Alfonso (1252-1284) devrinde, Toledo'daki tercümanlar okulunda, Aristo'nun Organonu, Öklid, Ptolemy, Galen ve Hypokrat'ın eserlerinden büyük bir kısmı Arapça'dan terceme edilmişti⁵.

Diğer yönden Papalık, Hristiyanlığı doğuda yayma gayretleri içerisinde idi. XIII. cü asırda Paris'de 20 şark asıllı kilise mensubundan bahsedilişi, onların orada yetiştirilip, Doğuda Hristiyanlığı yayma gayretlerine matuf idi. Böyle bir tesis 1 Temmuz 1248 de Papa Innocent IV. ün tavsiyesiyle kuruldu. Bunu Alexandre IV (22 Nisan 1258) ve Honorius IV (23 Ocak 1285) takip etti. Doğuda Hristiyanlığı ve medeniyetini yaymak isteyen Papa Clement V zamanında (1311-1312) senelerinde, Viyana'da toplanan dînî meclis (konsil) de Roma, Paris, Bologne, Oxford, Salamanca şehirlerinde, Avrupa'daki tedrisatın ıslahı için, İbrani, Arab ve Keldani dillerinin öğrenimine lüzûm görülüyordu. Bu şehirlerde kurulan kürsüler, hocalar ve talebeler, Roma'da papalık, Paris'de kral ve diğer şehirlerdeki ise, kilise, kollej ve manastır rûhânî reislerince korunmakta ve işleri temin edilmekte idi⁶. Ernest Renan, Viyana konsilinin kararları ve Reymond Lull'un gayretlerinin, Orientalizm namına ciddi bir fayda temin etmediğini söylemektedir. Müslüman milletleri arasında misyonerlik yapmış olan Raymond Lull, samimiyezsiz olan kimseleri İslâm'dan çevirmek için, onların dillerinin öğrenilmesi lüzumunu savunmuş ve yukarıda adı geçen şehirlerde dil kürsülerinin kurulmasına yardımcı olmuştu. Bunlardan başka, Doğuyu ziyaret eden seyyahların, Papa ve krallara takdim etmiş oldukları plânlarda, haçlılık ruhunun yanında, gerek

³ Bernard Lewis, The Arabs in History, London 1956, p. 119-120.

⁴ Warakât, I. 207.

⁵ The Arabs in History, p. 127 -130; Jean-Paul Roux, L'İslâm en Occident Europe-Afrique, Paris 1959, p. 139-140.

⁶ L'İslâm en Occident Europe-Afrique, p. 154.

ticaretleri ve gerekse oralarda yerleşme izleri görülür⁷.

Fransa kralı François I. 1530 senesinde Collège de France'ı tesis etmiş ve orada şark dilleri kürsülerini açmıştı. Artık Paris'de çeşitli Doğu dillerinin gramerleri görünmeye başlamış, bilhassa Guillaume Postel, Avrupa'da ilk Arapça grameri yazmıştı. Arapça'yı öğrenmek için Asya ve Afrika'da çeşitli seyahatler yapmıştı. İlahiyatçıların muhalefetlerine rağmen, serbestçe ve cesaretle fikirlerini halk konferanslarında savunmuş, bu cesaretinin cezasını, delidir diye, bir manastıra kapatılmakla çekmiştir. Öldüğünde 57 tane eser bırakan bu zat, hakikî ilk Fransız müsteşirî ünvanını almıştır⁸.

Papa Gregoire XIII (Ö. 1595) Arap dilinde eserler basmak için, Roma'da bir matbaa tesis etmişti. 1605 te papa olan Paul V., Gregoire XIII ün niyetini ve projesini tatbik etmiş ve Henri IV ün 22 sene İstanbul'da elçiliğini yapan Savary de Breves, bu Papa nezdine gönderilmişti. Şarkta fetih fikrine sahip olan Savary, Fransa'da tesis ettiği matbaada neşrettiği eserlerle, Asya'da Hıristiyanlığı yaymak istedi. Fransa kralı Louis XIII maliyecilerine, matbaalar kurup, kitaplar basılması ve çeşitli şark dillerindeki yazmaların satın alınması için ödeme emirleri vermekte idi⁹.

Louis XIV 1691 senesinde şark harflerini ihtiva eden bir krallık matbaası kurdu. Doğudaki yazmaları toplamaları için, âlimler ve misyonerler gönderdi. Bidayette kilise ve krallar tarafından din neşri vasıtası olarak kullanılmak istenen Orientalizmin yeni bir veçhesini açık olarak görmeye başlıyoruz. O da diplomasinin yardımcıları olan siyasî ve ticarî hulûl politikasıdır. 18 Kasım 1669 tarihli krallık konseyi kararı ile Fransa'da doğmuş altı genç, İstanbul ve İzmir'e şark dillerini öğrenmek için gönderilmişti. 7 Haziran 1718 tarihli kararla da İstanbul'a gönderilecek talebe sayısı 12 ye çıkarılmıştı. Bunların ikamet masrafları Marsilya Ticaret Odası tarafından ödenmekteydi¹⁰.

Üç büyük İslâm şark dili olan Arapça, Türkçe ve Farsça'yı, Fransa'da genç Fransızlara öğretmek onlardan bir tercüman zümresi yetiştirmek fikri 1669 senesinde Colbert tarafından ortaya atılmış ve 1721 senesinde Jezvitlerin idaresi altında bulunan Louis le Grand kollejinde bir dil gençleri (dil oğlanları) şubesinin açılmasıyla tahakkuk safhasına girmiştir. Daha evvel Louis XIII zamanından beri sarayda kral tercümanı unvanı ile şark dillerini bilen memurlar olduğundan bahsedilir. Paris'de 1700 senesinden itibaren Jezvit kollejine ekserisi şarkta sefaret ve konsoloshane tercümanlığında ve bir de misyonerlikte kullanılacak olan, Ermeniler alınmakta idi. 1721 senesinden itibaren Ermeni talebe yerine, babaları doğuda bulunan Fransızlar'ın alınmasına başlandı. Bunlar tahsillerini tamamlamak ve pratiklerini artırmak için İstanbul'a gönderilmekte idiler. Fakat bu müessese Fransız ihtilâli ile yıkılmışsa da, directoire ve imparatorluk devirlerinde Louis le Grand kollejinde tekrar açılmıştır. Buradan mezun olanlar Yaşayan Şark Dilleri Okulu'na girerlerdi. Buradan da mezun olan gençler hariciye vekâletinin emrinde tercüman olarak çalışırlardı. 3 Mart 1781 tarihli emirnamede dil gençlerini tayin etmek için tercümanların

⁷ Orientalizmin tarihi hakkında daha fazla bilgi için bkz., Gustave Dugat, Histoire des Orientalistes de l'Europe du XI e au XIX. siècle, Paris 1868 (iki cild), Tome I, p. V - LI.; John Muehleisen - Arnold B.D., The Koran and the Bible or Islam and Christianity, London, 1866. P. 469-470.

⁸ Histoire des Orientalistes, Tome I, p. XVII - XVIII; Pierre Larousse, Grand Dictionnaire Universel du XIX. siècle, Paris 1874, XII. 1501.

⁹ Aynı eser, Tome I, p. XX - XXII?.

¹⁰ Aynı eser, Tome I, p. XXIII. Avrupalıların misyonerlik çalışmaları hakkında fazla bilgi için bkz: John Muehleisen Arnold, The Koran and the Bible or Islâm and Chistianity, London.1866. p. 468-496.

oğulları, torunları ve yeğenleri tercih sebebi oluyordu¹¹.

Modern Orientalizmin başlangıcı, Fransız inkilâbından sonra cumhuriyetçi hükûmeti 29 Nisan 1795 de Pariste l'Ecole Superieur des Langues Orientales Vivantes (yaşayan şark dilleri okulunun) tesisi ile başlar. Sylvestre de Sacy'nin kurduğu ve idare ettiği bu mektep bütün Avrupa'ya orientalist hocalar yetiştirmiştir. Çok enteresandır ki, bu okulun kuruluş kanununun birinci maddesi şöyledir: «Politika ve ticaret için faydası düşünülen, yaşayan şark dillerini öğrenme hususunda kurulmuş bir halk okulu, millî kütüphanenin duvarları içinde tesis edilecektir.»¹² Buradan da anlaşıldığına göre, şark dillerini öğrenme, politika ve ticaret için âlet edilmektedir.

Avrupa'nın çeşitli memleketlerinden koşup gelen gençler, Paris'deki bu okuldan, lâzım gelen bilgileri aldıktan sonra, memleketlerinde orientalizmi tesis etmişlerdir. Şüphesiz Rönesans hareketi Avrupa'da çok büyük bir canlılık meydana getirmiş, fakat XVIII. asrın sonları ve XIX. asrın başlangıcındaki orientalistler, insanlık tarihinin en eski âbidelerini iyi bir şekilde tetkik ederek rönesansı tamamlamış oldular. XVIII. asrın sonlarına kadar, misyonerlik, diplomasi ve ticaret işleri için yetiştirilen orientalistler, yavaş yavaş şark dillerinden başka, o milletlerin tarih ve içtimaî hayatları, sanaatları ile de alâkadar olmaya başladılar. Artık Orientalizm hareketi Avrupa'nın mühim merkezlerine yayılmış, şark dilleri, üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştı. Bu okullardan yetişen zevat XX. asırda orientalizim sahasında gerek metodları ve gerekse meydana getirdikleri eserlerle temayüz ettiler.

Orientalizmin tarihçesine kısaca bir göz attıktan sonra, batılıların Kur'ân-ı Kerîm üzerindeki çalışmalarına geçebiliriz. Avrupalılar'ın, Kur'ân ile ilmî olarak ilgilenmelerinin ilkinin Cluny'nin baş papazı Pierre le Vénérable (1092 -1156) (Peter the Vénérable) nın XII. asrın ortalarına doğru Toledo'yu ziyaret etmesiyle başladığını söyleyebiliriz. Bu zat, İslâm'la akli bir şekilde mücadele etmek ve İslâm'ın bütün problemleriyle meşgul olacak bir ekip teşkil etti ve onları zamanlarının ilmî temellerine oturmuş çalışmalar yapmakla görevlendirdi. Bu serinin ilk çalışması diyebileceğimiz faaliyet Kur'ân-ı Kerîm'in Lâtince'ye tercemesi işi idi. İngiliz Robert de Retines (Robertof Ketton) (Robertus Retenensis) ile Dalmaçya'lı Hermannus, 1143 senesinde Kur'ân'ı Lâtince'ye terceme etmişlerdi¹³. Bu tercemenin ve müşterek çalışmalar serisinin, ilerideki İslâmî araştırmaların tekamülünde fazla bir ehemmiyeti olmadığı, daha doğrusu ilerideki çalışmalara ışık tutamadığı söylenir. Zaten yapılan bu Kur'ân tercemesi ancak 1543 senelerinde Lüter'in tavsiyesiyle Theodor Bibliander tarafından basılacaktır. Bu sırada yazılan şeyler, kalem münakaşalarından daha ileri bir safhaya gidememişti. Bazen bu münakaşalar açık küfürlere kadar varmakta idi¹⁴. Alphonse X. (1252 -1284) nun emriyle Don Abraham de Toledo Kur'ân'ı İspanyolca'ya terceme etmiştir¹⁵. Bu eser Bonnaventura de Seve tarafından Fransızca'ya terceme edilmiştir¹⁶. Marc de Tole-

¹¹ Histoire des Orientalistes, Tome I. p. XXIV.; Grand Dictionnaire Universel, IX. 985.; Bkz. Keza, Prof. Tayyib Okıç, Hadiste Tercümân İlähiyat Fakültesi Dergisi XIV. 38.

¹² Histoire des Orientalistes, Tome I. p. XXXI.

¹³ R. Blachère, Introduction au Coran, Paris 1959, p. 264-265; Montgomery Watt, Bell's Introduction to the Qur'an, Edinburgh, 1970, p. 173.; Jean-Paul Roux bu tercemenin 1141 de yapıldığını ve bu tercemeye Dominiken Roco'do tarafından bir reddiye yazıldığını kaydeder. (L'İslâm en Occident Europe-Afrique, p. 153.)

¹⁴ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 173.

¹⁵ Jewish Encyclopedia, Kur'ân maddesi.

¹⁶ Muhammed Hamidullah, Le Saint Coran, Paris, p. LVI.

do'nun (1210) Lâtince tercemesi Milano'da yazma halinde bulunmaktadır¹⁷.

Rönesans hareketinin Avrupa'yı uyandırması, matbaanın keşfi ve Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlemesi, Avrupada XVI. asırdan itibaren İslâm üzerindeki çalışmaların neticelerinin birleştirilmesine yol açtı. Bu çalışmalara 1530 senesinde Venedik'te neşredilen Kur'ân'ın bir Arapça metni de ilâve edildi¹⁸. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Robert of Ketton'un Lâtince tercemesi Theodor Bibliander tarafından 1543 senesinde Bâle'de diğer çalışmalarla birlikte neşredilmişti. Bu eser ayrıca Zurich'de 1550 ve 1556 senelerinde tekrar basılmıştır. Yine 1543 senesinde Paris'de Guillaume Postel'in «Alcorani seu legis Mahometi et Evangelistorum Concordiae liber» adlı eseri neşredilmişti¹⁹. (1547 -1548) senesinde Andrea Arrivabene'nin, Robert de Retenensis'in Lâtince tercemesinden, İtalyanca'ya adaptasyonunu görmekteyiz. Muhammed ve İslâm hakkında bir araştırmayı da ihtiva eder²⁰. Daha sonra bu Retines'in tercemesi Salomon Schweigger tarafından Almanca'ya (Nürenberg 1608) ve Hollanda diline çevrilmiştir (Hamburg 1641)²¹. XVII. asırda bu sahadaki çalışmalar devam etmiş, ortaya çıkan eserler arasında Fransız Andréien du Ryer (1580 -1660) uzun müddet Mısır'da kalmış, sonra 1630 senelerinde İstanbul'a gelmiş ve Türk dili üzerine etüdler yapmış ve yine aynı sene içerisinde bir Türk dili grameri yazmıştı. «Alcoran de Maohmet» adı altında bir Kur'ân tercemesi 1647 senesinde Paris'te görülür²². Du Ryer'in bu tercemesi 1649 da, bir İskoç olan Alexander Ross tarafından İngilizce'ye²³ 1698 de Hollanda diline ve daha sonra da Almanca'ya çevrilmiştir²⁴.

1694 tarihinde Abraham Hinckelmann adlı bir Alman matbaacı, Hamburg'da Arapça Kur'ân basımını yapmıştır. Fakat ilmî usûlün yeni bir derecesini İtalyan rahibi Ludivico Marracci de görmekteyiz. 1698 senesinde Padua'da bir kaç yazmaya dayanarak Kur'ân'ın bir metnini, ihtimamlı bir Lâtince tercemesi ile birlikte iki cild halinde neşretti. Marracci'nin 40 senesini Kur'ân araştırmalarına tahsis ettiği ve devrindeki ileri gelen Müslüman müfessirlerle münasebetler kurduğu söylenir. Bu zat, amansız Türk ve İslâm düşmanı olan ve Avrupa'da Türkler aleyhine ittifaklar imzalatan Papa İnnocent XI (1691 -1700) in yakın dostu idi. Eserinin birinci cildinde Peygamber ve İslâm Dîni hakkında şiddetli suçlamalara yer vermekte ve Kur'ân'a hücumlar yapmaktadır. Elbette böyle bir eser mutassıb Hristiyanlık tarafından rağbet görecektir ve papalık tarafından teşvik edilecektir²⁵.

İlmî seviyede olduğu söylenen bir çalışma da George Sale'nin İngilizce tercemesidir. Bu terceme kısa mukaddimesi ile birlikte 1734 senesinde Londra'da neşredildi. Sale'nin bu terceme-

¹⁷ Aynı eser, p. LX.

¹⁸ Bu Arapça metin 1530 senesinde İtalyan matbaacı Paganini tarafından basılmış, fakat bu nüshalar Papa Clement VII (Jules de Médicis) (1523-1534) tarafından yakıtılmıştır. (Bkz. R. Blachère, Le Coran, que saisje, Paris 1966, p. 10; M. Kasimirski, Le Coran, Introduction (G. H. Bousquet) p. 28, Le Saint Coran, p. LX.

¹⁹ Grand Dictionnaire Universel du XIX e siecle, Paris 1874, XII. 1501.

²⁰ Introduction au Coran, p. 266; Le Coran, p. 10.

²¹ Introduction au Coran, p. 266; Le Sainte Coran, p. LIX.

²² Introduction au Coran, p. 267 (Histoire des Orientalistes'de bu tercemenin 1634 de yapıldığı söylenir. Tome I. p. XXVII).

²³ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 173; Le Saint Coran. p. XLVIII.

²⁴ Introduction au Coran p. 266; Le Saint Coran, P. LIX.

²⁵ Bu zatın eserinin birinci cildi 1691 de Roma'da, Metin ve terceme ise 1698 de Padua'da neşredilmiştir. (Grand Dictionnaire Üniversal du XIX. Siecle, Paris 1873, X. 1246.; Bell's Introduction to the Qur'an p. 174; Introduction au Coran, p. 268; Le Coran, p. 11; Selected Works of C. Snouck Hurgronje, p. 110; Arnold, The koran and the Bible, london 1866. p. 472.

sinde, Müslüman müfessirlere dayandığı ve bilhassa el-Beydâvi'den faydalandığı söylenir. Ayrıca bu terceme izahlı notlarla birlikte neşredilmiştir. Bir çok muahhar basımları yapılmış olan bu tercemeden ve notlarından orientalistler hala faydalanmaktadırlar²⁶.

1782 - 3 senelerinde Paris'de Claude Savary'nin yeni bir tercemesi görülür. Mukaddimesinde Müslüman yazarlardan ve bilhassa Ebu'l-Fida'dan alınarak yazılan Muhammed'in hayatı vardır. Eser açık ve meraklı bir ruh ile yazılmışsa da, genellikle sathîdir. Kur'ân tercemesi, Marraccive Sale ile Arapça metninin karşılaştırılmasına dayanır. Bu tercemenin daha sonra muhtelif basımları yapılmıştır²⁷. J.M. Rodwell (London 1861), ve E.H. Palmer (Oxford 1880) in İngilizce tercemeleri epeyce değer kazanmış, bir çok basımları yapılmıştır. Ullmann (Grefeld 1840), Henning (Leipzig 1901) in Almanca, Kasimirski (Paris 1840), E. Montet (Paris 1925) Fransızca, Alessandro Bausani (Floranca 1955) İtalyanca, Juan Vernet (Barcelone 1983) İspanyolca tercemeleri, yüzlerce tercemeden bir kaçıdır²⁸. İngilizce tercemeler arasında son zamanlarda daha fazla değer kazanan eser Marmaduke Pickthall'un «The Meaning of the Glorious Koran an Explanatory Franslation» (London 1930) adlı eseridir. Müslüman olan bir İngiliz'in çalışması olarak ilgi çekicidir. Bu terceme, Kahire'deki Müslüman otoriteler tarafından kabul görmüştür²⁹. Şimdiye kadar İngilizce Kur'ân tercemelerinin dil yönünden en memnuniyet verici olanı kabul edilen Cambridge'li Arthur J. Arberry'ninkidir. «The Holy Koran, an Introduction With Selections» (London 1953) adı ile neşrettiği eserinde, muhtelif metodların kullanıldığı seçilmiş bölümlerin tecrübe mahiyetinde tercemeleri vardı. 1955 senesinde «The Koran Interpreted» adlı tercemesini iki cild olarak Londra'da neşretti. Bu tercemede kısa çizgilerle teferruata giren bir metod tatbik edilmiş, kelimeleri kullanma tarzı dikkatle seçilmiş ve Arapça'nın haşmet ve zerafetini gösteren tam bir terceme usûlünün tatbik edildiği söylenir. Arberry'nin tercemesine esas teşkil eden, «Companion to the Qur'an» (London 1967) adlı eseri, açıklayıcı notlarıyla, İngiliz okuyucusunu hazırlamayı hedef edinir³⁰.

Burada şu hususu da hatırdan çıkarmamak lâzımdır ki, Kur'ân'ın Avrupa'da yapılan Arapça basımları ve tercemeleri, herşeyden önce siyasi ve iktisadi çıkarlar ve bilhassa İslâm memleketlerinde sömürgecilik ve misyonerlik çalışmalarını başarıya ulaştırmak için yapılmıştır.

Makalemizin sonunda, okuyuculara faydalı olacağı düşüncesiyle, Avrupa'da basılmış bazı eski Kur'ân tercemelerinin fotokopilerini vermeye çalışacağız.

XIX. asırda Güstav Flügell'in 1834 deki Kur'ân'ın metnini neş ile başlayan, Kur'ân ilimlerindeki ilerlemeye aynı zamanda, Hazret-i Muhammed'in hayatı ile ilgilenen şahıslar büyük katkıda bulunmuşlardır. Bunların ilki 1843 senesinde Hazret-i Muhammed'in biyografisini yazan, Güstav Weil'dir. Muhammed'in biyografisinin tarihî araştırmalarının kısır olduğunu söyleyen bu zat, zihinde kararlaştırılan tez ve teorilerin de hizmete sokulmasını istedi. Güya Weil en iyi delillere dayanarak, İslâm'ın tarihî menşeinin bir tablosunu çizmeye gayret ederek, araştırmalarında ileri bir adım attığı zikredilir³¹.

Weil'in meşhur iki halefi Aloys Sprenger ile William Muir'dir. Bunlar

²⁶ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 174; Le Saint Coran, p. XLVIII.

²⁷ Introduction au Coran, p. 270-271.

²⁸ Kur'ân tercemeleri için bkz. Introduction au Coran, p. 264-271; Le Coran, p. 9-12; Le Saint Coran, P. XLIII - LXVII.

²⁹ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 178.

³⁰ Aynı yer.

³¹ Selected Works of C. Snouck Hurgronje, Leiden 1957, p. 114.

Hindistan'da bir çok senelerini harcadılar ve biyografi için en eski ve en güzel kaynakları buldular. Bu kaynakların ehemmiyetini belirtme ve uygulama şerefi Sprenger'e âittir. İlk biyografi denemesi 1851 senesinde Allahabadda İngilizce olarak görüldü ise de bu eser tam değildi. Bunun yerine «Das Leben und die Lehre des Muhammad» (Berlin 1861 - 65) adlı üç cildlik Almanca çalışması yer alır. III. cildin girişindeki 36 sahifelik bir kısım Kur'ân'a tahsis edilmiştir. Burada, Mekke ve Medine'de nâzil olan sûreler arasındaki farklar ve Kur'ân'ın toplanması müzakere edilmektedir. Sprenger bu eserinde, İslâm ile Muhammed'in dini arasındaki fark kâfi derecede işaret edilmediğini gösterir³². Muir'de Sprengeri takip etti. O daha fazla sûrelerin kronolojisi üzerinde durdu. Bu mesele hakkındaki neticeleri «Life of Mahomet» (Muhammed'in Hayatı) (London 1858 -1861) Muhammed'in biyografisi için, kaynaklar hakkında bir denemede zabtedilmişse de, bu fikirler daha ziyade onun «The Coran, its Composition and Teaching, and the Testimony it bears to the Holy Scriptures» (London 1878) adlı eserinde daha açık bir şekilde görülür³³.

XIX. asırda Avrupa'da İslâmî araştırmalarla ilgili gelişmelere, 1857 de «Parisien Académie des Inscriptioin et Belles-Lettres» adındaki kuruluş, Kur'ân metninin tarihî bir tenkid içerisinde, Muhammed'in monogrofisinin incelenmesine niyet etme fikrine önderlik etti. Açıkça izah edildi ki, bu çalışma Müslüman tarihçilerinin, müfessirlerinin kısaca ilim adamlarının da yardımı ile, basit bir bölümün çeşitli karakterlerini ortaya çıkarmak ve bunların birleştirilmesi yollarını tayin etmekte. Muhakkak ki Muhammed'in hayat hâdiseleri bunlarla alâkadardır. Kur'ân metnindeki değişiklikleri ortaya koymak, Muhammed'in ezber okuyuşundan, bugün elimizde bulunan son şeklindeki durumunun karşılaştırılmasına kadar, yaşayan kıraâtleri, en eskisinden yenisine kadar tayin etmek idi³⁴.

Böyle bir mevzu, o günlerde üç âlimi cezbetti: Aloys Sprenger, İtalyan Michele Amari (bu zat, İslâmî Sicilya'nın tarihi alanında isim yapmağa başlamıştı), ve genç Alman Theodor Nöldeke idi. Nöldeke 1856 senesinde «Kur'ân'ın menşei ve toplanması» üzerine çok mufassal Lâtinçe bir eser neşretmişti. Daha sonra 1860 de Göttingen'de «Geschichte des Qorans» (Kur'ân Tarihi) adlı eserini yayınladı. Bu eserle Nöldeke, Kur'ân araştırmaları sahasında şöhrete ulaştı ve eseri kendisinden sonra Avrupa'da yapılacak olan Kur'ân araştırmalarına temel teşkil etti. İslâmî tetkik eden Avrupalılar için elzem bir kitap oldu. Bununla beraber orientalist olmayan bir kimse için, bu eseri kullanmak zordur. Aynı yazarın «Muhammed'in Hayatı» adlı eseri kısa ve popülerdir ve bu sahadaki en iyi eserlerden addedilir³⁵.

Nöldeke, Kur'ân tarihi üzerinde yaptığı çalışmalar ve incelemelerinin neticesini göstermek için 1898 de ikinci defa neşrini teklif etmişse de, buna ömrü kâfi gelmemiş, bu vazifeyi talebesi Friedrich Schwally üzerine almıştı. Schwally, ananevi Alman araştırma metodu mükemmelliği ile işe başladı. İşini titizlikle ele alması ve diğer bazı sebeblerle ikinci basımın neşriyatı senelerce sürdü. Kur'ân'ın menşei ve dağılışını ihtiva eden birinci cildi 1909 yılında Leipzig'de, Kur'ân koleksiyonlarını ihtiva eden ikinci cildi ise 1919 yılında basılabildi. Schwally 1919 Şubatında ölünce, bu işi tamamlama mesuliyetini Königsberg'deki halefi Gotthelf Bergsträsser üzerine aldı. İkinci cildin ikinci kısmı 1926 da ve 1929 da neşredildi. Bu

³² Aynı eser, p. 115.

³³ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 174-175.

³⁴ Aynı eser p. 175.

³⁵ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 175; Selected Works. p. 116.

işlerle uğraşma ve Bergsträsser'in 1933 de beklenmedik bir anda ölüşü, üçüncü cildin neşrini geciktirdi. Bu cildin neşri vazifesini Otto Pretzl yükledi. Nihayet bu üçüncü cild, eserin ilk neşrinden 78 sene sonra, ikinci neşrinin teklif edilmesinden 40 sene sonra, 1938 senesinde neşredildi. Bu eserin, birçok kısımları bu gün tashihe ihtiyaç gösterse bile, Avrupa'daki âlimler işbirliğinin dikkate değer bir çalışması olarak karşımızda durmaktadır. Derenbourg, R. Geyer ve İgnaz Goldziher gibi orientalistler, batılların tenkid ihtiyaçlarına cevap verebilecek tenkidli bir Kur'ân neşrini düşünüyorlardı. Bu proje 1930 da Bergsträsser tarafından başlatılmış³⁶, Bavyera akademisi bir Kur'ân komisyonu kurmuştu. Bu komisyonun ilk işi, kûfi yazı ile yazılmış ve eski Kur'ân nüshalarını toplamak olmuştu. Bergsträsser'in ölümünden sonra, komisyonun idaresini Otto Pretzl ele almıştı. Bu işin Mısır'daki el-Ezher ve Mısır Üniversitesi ile işbirliği yapmak suretiyle daha başarılı olacağı düşünülmüştü. Bu hususta teşebbüse geçilmiş ise de, dört sene uğraşılmasına rağmen, çeşitli sebebler ve bilhassa İkinci Dünya Savaşı, bu teşebbüsü neticelendirmemişti.

Nöldeke'nin 1860 da basılan eserine göre, Kur'ân'a ait çalışmalar tükenmiş değildi. Bizzat kendisi başlangıç bölümünde «Zur Sprache des Korans» Kur'ân'ın dili üzerine daha fazla yazılar yazmış ve Kur'ân'ın menşei olarak sâmi dili üzerinde durmuştur. Kur'ân üzerine olan bu çalışmalardan sonra, Hartwig Hirschfeld 1902 de Londra'da «New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran» (Kur'ân-ı tertibde ve tefsirde yeni araştırmalar) adlı eserini neşretti. Muhammed'in tercemei halini yazan Hubert Grimme, biyografi üzerinde çalışırken, Kur'ân'ın kronolojisi ve terkiibini araştırmanın müstakil yollarını aradı³⁷.

XX. asırda, Kur'ân hakkında daha çok sayıda araştırma, ve inceleme eserlerine ve makalelere rastlamaktayız. Burada bunların hepsini saymak mümkün olamayacağından³⁸ mühim olan çalışmalardan bahsetmekle iktifa edeceğiz. Bu konuda zikre değer bir çalışma Josef Horovitz (Berlin 1926) tarafından «Koranische Untersuchungen» (Kur'ân'ı tetkikler) de, genellikle Kur'ân'daki özel isimler ve kıssalarla meşgul olur. Arthur Jeffery'nin «Foreign Vocabulary of the Qur'an.» (Baroda 1938) (Kur'ân'da yabancı kelimeler adlı eseri, Kur'ân'a yabancı bir menşe aramaya kalkışanlar için iyi bir müracat kitabıdır. Bu eser daha ziyade geçmiş çalışmaları hülâsa etmekte, bu arada yeni görüşleri de ilave etmektedir. Yine aynı zatın «Materials for the Study of the text of the Qur'an» adlı eseri, Bergsträsser'in çalıştığı sahada ve onun yolunda oluşunun bir işareti sayılır. Bu alanda mühim bir esas teşkil eden diğer biri de İgnaz Goldziher'dir. Onun «Die Richtungen der Islâmischer Koranauslegung» (Leiden 1920) (İslâm Tefsir Mezhepleri) adlı eseri mühim bir yer işgal eder³⁹.

Son yarım asırda, Kur'ân'ı tetkiklere zamanlarını vakfeden meşhur üç kişiyi zikretmekle iktifa edeceğiz. Bunlardan en yaşlı olanı Richard Bell «The Origin of Islâm in its Christian Envi-

³⁶ Introduction au Coran, p.185.

³⁷ Bell-s Introduction to the Qur'an p. 176

³⁸ XIX ve XX. asırlarda Kur'ân üzerine yapılmış inceleme ve araştırma eserleri hakkında fazla bilgi için bkz., Victor Chauvin, Bibliographie des Ouvrage Arabes ou Relatifs aux 176. Arabes. Publiés dans l'Europe Chrétienne de de 1810 a 1885, Paris 1907, Tome X, Le Coran et la Tradition, Gustave Pfannmüller, Handbuch der Islâm-Literatur, Berlin 1823.; J.D. Pearson, Index Islâmicus (1906-1955), (1956-1960), (1961 -1965), (1966-1970) 1971-1972.; R. Blachère, Introduction au Coran, Paris 1959; W. Montgomery Watt, Bell's Introduction to the Qur'an, Edinburgh 1970.

³⁹ Goldziherin bu eseri, Abdu'l-Halim Neccâr tarafından, (Mezâhibu't-Tefsiri'l-İslâmi) adıyla tenkidli olarak Arapçaya terceme edilmiş ve 1955 senesinde Kahire'de basılmıştır.

ronment» (London 1926) (Hristiyanlık muhitinde İslâm'ın menşei) adlı eserinde, Kur'ân üzerindeki çalışmasında, kıraat meseleleri üzerinde durdu. Bu çalışmasının mükemmel neticeleri pek tamamlanmamış ise de, bunlar daha ziyade sonradan yazmış olduğu «The Qur'an : Traslated, With a Critical rearrangement of the Surahs» (Edinburgh 1937 - 39) ile «Introduction to the Qur'an» (Edinburgh 1953) eserlerinde göstermeye çalışmıştır⁴⁰.

İkinci şahsımız Régis Blachère'dir. «Le Problème de Mahomet» (Paris 1952) adlı eseri, Kur'ân'a esas mukaddime olabilecek mahiyette olup, Muhammed'in hayatı tetkik edilmektedir. Bu hususta itimat edilebilecek yegâne kaynaklardan biri olarak kabul edilir. Bu çalışması, Kur'ân üzerine olan çalışmalarından sonra ortaya çıkmıştır. Onun, sûrelerin nüzûl tarihlerine göre yapmış olduğu üç cildlik bir Kur'ân tercemesi «Le Coran: Traduction Selon un Essai de Reclassement des Sourates» (Paris 1947-51), nin ilk cildi tamamen bir girişe tahsis edilmiştir. Bu ilk cildin ikinci neşri 1959 senesinde «Introduction au Coran» adı ile müstakil olarak neşredilmiştir. Bu eser, Arab yazısının durumu, vahy meselesi, Kur'ân'ın cem'i muhtelif kıraâtler, Kur'ân'ın dili, üslûbu, Müslümanlarda ve Avrupalılarda tenkid metodları, Avrupa dillerine Kur'ân'ın tercemeleri gibi konuları ihtiva etmektedir⁴¹.

Üçüncü şahsımız ise Rudi Perat'dir. Uzun zaman Kur'ân üzerinde çalışan bu zat «Muhammed und der Koran» (Stuttgart 1957) (Muhammed ve Kur'ân) adlı eseriyle Peygamberin hayatının kısa bir hikâyesini çizmektedir. O bu eserinde daha ziyade Peygamberin askerî, siyasî ve dinî görüşlerini temerküz ettirmeye çalışmıştır. «Der İslâm» dergisindeki çeşitli makaleleri, çalışmalarının sıklet merkezinin bizzat Kur'ân'ın kendisi olduğunu gösteriyorsa da 1963 ve 1966 seneleri arasında Stuttgart'da Kur'ân'ın Almanca tercemesinin tamamlanmasında da bulundu. O, Kur'ân'da bulunan terimlerin izahlarını yaptı ve bu terimleri tafsilâtli bir şekilde mukayese etme esasını koyarak, okuyucuya yüksek bir itimat telkin ettiği zikredilir. O, Kur'ân'ı ilk defa dinliyenlere, onun mümkün olduğu kadar sahih anlamını vermeye çalıştı. Eserde metni izah edici ilâveler olmadığı gibi notlar da yoktur. Bir dereceye kadar serbest bir terceme vardır⁴².

Orta Çağ'da, Haçlı Seferleri sebebiyle, batılılar Doğu ile sıkı temasa gelince, kilise, papalık veya kralların tesiriyle bir nevi orientalizm meydana gelirken, bu hareketin altında Hristiyan dininin neşri ve misyonerlik teşkilâtının faaliyetleri birinci plânda yer almakta idi. XVII. asırdan itibaren orientalizm hareketi, müstemlekecilik ve ticaret yönlerinden ele alınarak politikacıların elinde siyasî yönden hulûl etme vasıtası olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki Hristiyan tebanın himayesi sevdası, Avrupa hükümdarları arasında bir rekabet konusu olmuş, orientalizme bu yönden yanaşmış veyahutta müstemlekelerindeki Müslümanları iyi idare edebilmek için, onların dinî ahvalini iyi bilmenin lüzûmu, onları orientalizme sevk etmişti. Görüldüğü gibi, ilim ilim içindir, zihniyeti hâkim olmamış, ilim daima başka bir maksada âlet edilmiştir. Burada şu hususu da belirtmeden geçemeyeceğiz. Genellikle ilmi başka maksatlar için kullanan bu insanların İslâmiyet'le ilgili tetkikleri de kin ve garazlarla dolu olacaktır Çünkü orientalistlerin ekserisini İslâm'ı anlamaya sevkeden âmil, İslâm'ın rûhî ve kültürel değerlerini inkâr ve onları küçük düşürmektir. Halbuki onlar, İslâm medeniyeti dışındaki diğer medeniyetlere

⁴⁰ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 177.

⁴¹ Bell's Introduction to the Qur'an, p. 177.

⁴² Aynı eser, p. 177 -178.

karşı sevgi ve takdir hisleri beslerken, İslâma karşı aynı usûlü kullanmaktan kaçınır. Genellikle batılılar için, İsa ve Budda tam, mükemmel, kolayca anlaşılabilir, inandırıcı olarak takdim edilirken, aksine İslâm'ın peygamberi karışık, muğlak olarak tanımlanır ve müsavî olmayan şartlar altında incelenir⁴³. Kişi çocukluğundan beri aldığı dîni telkinlerin tesirinden kolay kolay kurtulamaz. Hatta farkında olmayarak bu alışkanlıklarını devam ettirir. Müsteşriklerin ve bilhassa İslâm Dîni ile meşgul olanların hayatları tetkik edilirse görülürki, onların hemen hemen ekserisi Hristiyan veya Yahudi ilâhiyatını okumuş kimselerdir. Orientalistler genellikle Hristiyan ve Yahudi menşeden geldikleri için, İslâm'ın dînî fikirlerini takdir etmek, böyle bir muhitte yetişen bir şahıs için kolay değildir. Derinliğe ve zenginliğe vasıl olacak en iyi imkânı, Hristiyanlara veya yahudilere veren vasıtalar Hristiyan veya Yahudi fikirler olacaktır. Aynı şey Müslümanlar için de vârittir. Başka bir din üzerinde araştırma yapan bir araştırmacıya tesir eden en mühim âmillerden biri, araştırmacının halihazır yaşadığı hayat ve bu hayatın çocukluğundan beri kendisine yaptığı tesirdir. XVII. asırdan itibaren Avrupalının muhayyilesinde din tesirinin büyük bir kısmını kaybetmeye başlamış, böyle bir anlayış karşısında XVIII. asırda ortaya çıkmaya başlayan deizm hareketine büyük bir hız vermişti. Jean-Jacques Rousseau, dînî duygularını içli bir şekilde yayararak, şöyle der: «Allah, uygun bir şekilde kullanıldığı zaman, bütün dinlerin iyi olduğuna inanıyorum. Esas inanç kalbî olmalıdır. Aksine felsefecilerin ateizmi, bütün dinlerin kurucularını hilebaz, şarlatan veya şeytan olarak tanımlar». Rousseau bunlara karşı şöyle haykırır «Dinlerinizin kurucularına karşılıklı hürmet ediniz»⁴⁴ XIX. asırda dinler üzerine yapılan ilmî tetkikler, batı düşüncesini eski hükümlerinden vazgeçirmeye mecbur oldu gibi görünüyorsa da, ilimde objektif olabilmek en zor olan şeylerden biridir. Avrupa Orientalizm hareketinde misyonerlik unsuru kıymetini son asırlarda kaybetmeğe başlamışsa da onun terakkisinde müstemlekecilik hareketi mühim bir rol oynamıştır. Misyonerlik, müstemlekecilik ve siyaset gibi hususlarda bir fayda tevehhüm etmeksizin sırf ilim için çalışan orientalistlere kolay rastlanamamaktadır. Orta çağa âit görüşü en güzel Dante'nin İlahi komedyasında görürüz. O, Muhammedi hileciler ve bozguncular arasında gösterir. D'herbelof'da, Muhammedin meşhur bir aldatıcı, Muhammedilik adı verdiğimiz dalalet dininin kurucusu olduğunu söyler⁴⁵.

Yeni Orientalistler eskiler gibi, İslâm'a karşı şiddetli olmasalar da, küçüklüklerinden beri almış oldukları telkinlerin hepsinden tam mânâsı ile kurtulamamışlardır. İnsanların bir çok davranışlarında bu telkinlerin gizli veya âşikâr tesirleri görülür. Bu hususu muasır müsteşriklerden pek çoğu itiraf etmektedirler. «...Batının ilâhiyat hususundaki peşin hükümlerinin izleri halâ bazı modern âlimlerin eserlerinde ve ilmî bahislerin dipnotlarının arkasında gizli olarak görünür. Ama modern tarihçiler böyle büyük bir hareketin, sahtekâr bir menfaatperest tarafından başlatılacağına inanmıyacaklardır»⁴⁶. «Son zamanlarda da İslâm ve Hristiyanlık arasındaki anlayış farkında fazla bir değişiklik olmadı. Böylece Hristiyanlar aynı tenkidi yapmaya meylettiler. Buna rağmen oldukça modern zamanlarda bile, bazı yazarlar, Hristiyanî davranış-

⁴³ Frithjof Schuon, Comprendre l'Islam, (Gallimard imprimé en France 1961) p. 117.

⁴⁴ L'Islam en occident Europe-Afrique, p. 155.

⁴⁵ Dante, İlahi komedyası, İstanbul.1963 (Çev. Dr. Feridun Timur), s. 292.

D'Herbelot de Molainville, Bibliothéque Orientale ou Dictionnaire Universel Paris. 1687. P. 598.

⁴⁶ The Arabs in History, p. 48.

larından kendilerini kurtarmayı denediler. Fakat onlar genel olarak, kendilerini bu düşüncelerden kurtarmaya muvaffak olamadılar»⁴⁷ Müslüman Dîni hakkında Hristiyanların klâsik cevabı, Muhammed yalancının biridir ve yeni dini kendilerinin dalâlet mezheplerinden birine bağlamak isterler⁴⁸.

Yeni metodlarla tetkik ve inceleme yapan muasır müsteşrikler, peşin hükümlerden ve hissiyattan uzak kaldıklarını iddia ediyorlarsa da, kin ve garazlarını belirli küçük bir noktada da olsa belirtmekten kendilerini alamıyorlar. Genellikle eserlerinde Peygamber'i ve Kur'ân'ı medheder gibi görünürlerse de, eserlerinin ana fikrini ifade eden bir veya birkaç cümlecik içerisinde İslâm'ın temelini sarsacak ve inanç sistemini yıkacak fikirlerle karşılaşmamak mümkün değildir. Mantiki kâideye göre bir meselenin esasında bir anlaşma olmazsa, onların teferruatını süslemekle bir neticeye ulaşmak mümkün değildir. Bu gibi hareketler, meselelerin esasını bilmeyen insanları cezbetmek, huzurlarını bozmak ve kendilerine taraftar kazanmaktan daha ileri gidemez. Böyle bir hareket de, onların objektif olmadıklarının bir delilini teşkil eder. İşte yeni metodlarla çalıştığını söylediğimiz pek çok müsteşrikin eserinde iki mesele gizli veya aşikâr olarak dâima kendini göstermektedir. Bunlardan biri, Hazret-i Muhammed'in peygamberliğinin sıhhati ve kendisine peygamberlik gelmeden evvelki durumu, ikincisi ise, Kur'ân'ın menşei ve onun bir vahy mahsulü olup olmadığı meselesidir. İşte şimdi bu iki hususu onların eserlerinden göstermeye çalışacağız.

«...Peygamberin biyografisinde daha fazla güçlükler olduğu belirtilmektedir. Tarihî bir tenkide tâbi tutmadan, onun hayatını anlatanların ifadelerini tenkid etmeksizin nakletmek yanlış fikir vermek olacaktır. Diğer taraftan bazı batılı âlimlerin yaptığı gibi meseleyi genelleştirmekte cüretkârlık olacaktır. Bitaraf olmayan âlimler Arab biyografilerindeki ve Hadislerdeki hikâyelerden şüphe ederler. Halbuki Peygamber olduğundan daha fazla olarak tasvir edilmeye çalışılıyordu»⁴⁹ demekle ilk devir hakkında şüphelerini izhar etmektedir. Genellikle İslâm ve onun peygamberi hakkındaki Avrupalının zihniyeti şöyle idi: Allah'ın insanlara hidayet rehberi olarak gönderdiği elçisi, papalık makamına tamah etmiş bir sahtekâr, emelleri tahakkuk etmeyince nübüvvet iddiasında bulunan bir düzenbaz, sihirbaz, Şeytan, kilisenin ahlâki faziletlerini yıkağa gelen bir fâcir olarak kabul edilmekte idi. Hazreti Muhammed'in 40 yaşından evvelki hayatı hakkında modern çağın müsteşrikleri dahi karanlık fikirler ileri sürmektedirler. Bu arada kendilerine şu sorulabilir. Aynı metodu kendi dinlerinin kurucuları olan Hazret-i İsa Ve Hazret-i Musa'ya tatbik etmeye kalkışsalar acaba ne gibi bir neticeye vasil olacaklardı? Yoksa bizde Emil Ludwig'in Hz. İsa hakkında dediği gibi «Otuz yaşına vardığı zamana kadar hemen hemen hiçbir şeyini bilmediğimiz, ruhun ve kalbin ayinesi demek olan çizgileri bile bizce meçhul ve sonrada, hemen hemen iki yıl müddetle, ancak birbirini nakzeder malumattan başka birşeyi bulunmayan bir adamın tersimi ve tasviri; güç bir tersim ve tasvirdir. Zira, elimizdeki yegane membalar, yani dört incil, birbirini nakzeder...⁵⁰mi diyelim. Bernard Lewis «Muhammed'in ilk hayatı ve ataları az bilinir»⁵¹ demekle, meseleyi en hafif bir şekilde geçiştirmek ister. Yine

⁴⁷ Norman Daniel, İslâm and the West, the Making of an Image, Edinburgh 1962 (Introduction) p. 1.

⁴⁸ L'İslâm en Occident Europe-Afrique, p. 151.

⁴⁹ Alfred Guillaume, L'İslâm (a pelican book) p. 20.

⁵⁰ Emil Ludwy, Adem oğlu, bir peygamberin Tarihi (Tre. Ruşen Eşref) İstanbul 1929. s. 9.

⁵¹ The Arabs in History, p. 38.

bu zât aynı eserinde, orta çağda İslâm hakkında Batıda yaygın olan efsaneyi şöyle hülâsa eder. «Muhammed bi' muhteris, papalık seçimlerinde muvaffak olamamış işi bozulmuş bir Romen kardinali ve nihayet yalancı peygamberliğini ilan etmiş şahıs olarak gösterilir»⁵². Daha orada Orta Çağın akıl almaz polemik küfürleri, Woltaire'in Peygamber hakkındaki hicivli ve yalan sözleri yer almaktadır. «Muhammed'in nasihatlarına başlayışından önceki şahsiyeti iyi bilinmemektedir. Bu hususta Kur'ân'dan hiç malumat elde edememekteyiz. Ondaki kıssaların karakterlerinden ve nisbî tarihî değerlerinden dolayı peygamberin biyografisine mâlik olamamaktayız. Bizzat hayatının kronolojisini tesbit etmek imkânsızdır»⁵³ «...Muhammed M.S. 570 senelerine doğru doğdu. Fakat ilk gençliği ve delikanlılığı, tarihin söylediğine göre çok az bilinmektedir.»⁵⁴ R. Blachere, Muhammed'e vahy başlamadan evvelki devrin malûm olmadığını göz önünde tutarak «Kur'ân'ın biyografik bir kaynak olarak kullanılması mümkün değildir. Onu tamamlamak için ikinci kaynak olan Hadis'e ihtiyaç vardır» demektedir⁵⁵. Biyografik Hadis'ler hakkında da, müsteşriklerin durumunun çok çeşitli olduğunu söyleyerek, İbn Sa'd, et-Taberi ve İbn Hişam gibi tarihçilerin eserlerinin 1858 den sonra Avrupalılarca bilinmesiyle, 1858 de Muir ve 1861 de Sprenger, Peygamber hakkındaki büyük etüdlerine başladılar ve bu tetkiklerden sonra, Muhammed'in biyografisi hakkındaki eski görüşlere köhnelik damgası vurulduğunu söylemektedir⁵⁶. L. Caetani bu hususta «Muhammed tarihi zamanların aydınlığı içinde yeni bir din-i kâzib icad eden gayet nâdir, tarihi bir peygamber misalini arzeder gibi telâkki olunmuştur. Böyle bir telâkki hakikate istinad eder gibi görünür... Filhakika İslâmiyet'in tevellüdü ve tekâmülü hakkında hadsiz hesapsız bir çok tafsilât ve teferruata vâkıfız.

Bunlara sâir dinlerin tarihinde tesadüf edemeyiz. Bundan dolayı İslâmiyet tahribkâr bir tenkide en çok maruz kalabilecek bir dindir. Hakikatte İslâmiyet'in tevellüdü meselesi oldukça "muğlak bir şekilde ve gayet karanlık ahval ve şerâit dahilinde manzûr olmaktadır... Bizi en çok alâkadar eden vaka yani Muhammed'in ruhunun psikolojisi tekâmülü, neşri dine kendisini sevkeden âvâmil, muzafferiyeti azimenin hakikî sebepleri büyük bir karanlık içindedir...»⁵⁷. L. Caetani'nin şu fikirleri orta çağdaki görüşten daha hafif değildir. «...Daha az yüksek avâmilin tesiriyle hareket eden adam nerede?. Ahzu intikam hisleri, siyasî âmalı, mevki-i iktidar hırsı, mübareze-i hayat mecburiyet-i şedidesi hangi noktada başladı?. Muhammed öyle bir tabiat ile doğmuştu ki, bu tabiatlarda hissiyatın kuvveti galibtir. Yani Muhammed'in o kadar şiddetli bir heyecan-ı batiniyyeye şikâr olabilirdi ki, bütün melekâti fikriyyesi karardı... Nefsine karşı azim ve bipayan bir itimadı olduğu için en cüretkârane teşebbüslere körü körüne atıldı ve kendisinin fikriyyat-i mânevîyesine meclûp ve meftûn olan, bununla sermest olan bütün taraftarlarını arkasından sürükledi»⁵⁸. Yine devamla «...Çünkü büyük istikbalinden bihaber olan Muhammed'in o zamanki simasını tayin ve tasvir etmemize hâdim olacak anâsır elimizde yoktur. Vazife-i risâletinin bidayetine kadar Muhammed o kadar şiddetli bir heyecan-ı ancak bu malûmat sayesinde tasvir ve hikâye edebilecektir. İlk kırk seneki ha-

⁵² Aynı eser, p. 47.48.

⁵³ Dominique Sourdel, L'İslâm (Que saisje) Paris 1968, p. 9.

⁵⁴ A.C. Bouquet, Comparative. Religion Pleguin Books) Great Britain, 1956, (Fifth édition) p. 266.

⁵⁵ R. Blachère, Le Probleme de Mahomet, Paris 1952, p. 2.

⁵⁶ Aynı eser, p. 9.

⁵⁷ L. Caetani, İslâm Tarihi (Hüseyn Câhid) İstanbul 1924, I. 281-283.

⁵⁸ Aynı eser, II. 78-79.

yatının mütevaziyane karanlığı o kadar büyük bir noksan teşkil ediyor ki, bize kadar vasıl olan an'anât bunu doldurmaya kâfi gelmiyor. Muhammed kendisi de bundan bahsetmeye ehemmiyet vermemiştir. İhtimal ki, rûhunun elim tereddütler ve korkular içinde kemâle erdiği bir devreyi pek tahattur etmek istemiyordu»⁵⁹ demektedir.

«Muhammed'in ilhamı sahih mi idi?. Mutlak bir yakîn ile konuştu mu? İnanılabilir ki, onun karakterinde bazen şüphesiz bir kasıt, bir şeytanî hesap, tam samimiyet ile uyuşmayan entrikanın kurnazlık yolları için bir tercih bulmak mümkündür. İlham psikolojisi ile alıştırmış olan bir kimse, Muhammed'in îmanının samimiyetinden zor şüphe edebilir⁶⁰. «Hakikat şudur ki, Muhammed nübüvvet rolünü yükleninceye kadar, o yalancı ve meçhûl bir Kureyşli idi. 25 yaşlarında iken, zenginlerden yaşlı bir kadın olan Hatice ile evlenmesi istisna edilirse, onun peygamberlikten önceki hâdiselerinin hemen hemen hiç birisini vâki olmuş kabul edemeyiz»⁶¹ denilmektedir.

«Muhammed'in ilk hayatına âit hiç bir şey bilmiyoruz. Kur'ân onun fakir ve fazla belirli olmayan bir aileden geldiğini, ilk yaşlarının yetimlikle başladığını ve çok mütevazi bir muhitte büyüdüğünü düşünmeye bizi sevkeder⁶². Sprenger, Muhammed ne idi? sorusunu sorar ve cevap olarak ta «o histerik bir adamdı» der⁶³. Jean Gagnier ise «La Vie de Mahomet» adlı eserinde «Muhammed- bütün insanların en cânisi ve Allahın en fazla ölüme mahkûm düşmanı» olarak vasfedilir⁶⁴. Dr. Prideaux'nun «Vie de Mahomet» ile XVIII. asır başında H. Reland'ın «De Religione Mohammedica» sında, Muhammed ve Müslümanlar kötü bir şekilde tanıtılmaktadır⁶⁵. 1730 larda Comte de Boulainvilliers'in. «La vie de Mahomet» adlı eserinde ise, Muhammed «şerir bir yalancı» olarak gösterilmektedir⁶⁶. George Sale ise, Kur'ân tercemesinin mukaddimesinde Muhammed'i yüceltmeye çalıştı ise de, Kendine hâkim olan prejüjelerden kurtulmaya muvaffak olamadı. Uzun zamandanberi yalancı olarak tavsif edilen Muhammed'i, Hristiyanlığı müdafaa gayreti vasatından kurtarmaya muvaffak olamadı⁶⁷. Voltaire ise tarihî hakikatlere dalmaksızın «Mahomet ou le Fanatisme» trajedisini yazıyordu. Bu hayalî eser tarih ile tezatlar teşkil etmektedir. Kur'ân için de hemen hemen her sahifesinde «anlaşılmaz kitap» diye bahseder. Muhammed için de sahtekâr ve şarlatan bir Arap peygamberi der⁶⁸. Renan'da «itiraf etmek gerekir ki, eğer peygamberliğin ilk şartı bizzat bir hayal yapmak ise, Muhammed bu ünvana lâyük olamaz. Onun bütün vahy hayatı bir inhiraf, bir tartib, bir siyaset idi ki, bu asla ilâhi rû'yeteye mübtelâ olmuş bir şevkin karakterine uygun değildir... Muhammed hakikaten vazifesine inanıyor muydu? şeklinde sual sormak suretiyle, onun samimiyezsizliğini ortaya koymağa çalışır⁶⁹.

Burada şu hususu hatırlatmak yerinde olacaktır. Meşhur olan bir şahsın meşhur olmadan evvelki durumu ile, sonraki durumu arasında büyük farklar olacaktır. Bu hemen hemen her büyük insanın biyografisinde mevcut olan bir haldir. Elbette Peygamberin de peygamber olmadan evvelki hayatı, peygamberlik devrindeki hayatı gibi olma-

⁵⁹ Aynı eser, I. 284.

⁶⁰ Tor Andrea, Mahomet Sa Vie et Sa Doctrine, Paris 1945, p. 47.

⁶¹ Reynold A. Nicholson, A Literary History of Arabs, Cambridge 1956, p. 148.

⁶² Selected Works of Snouck Hurgronje, p. 8.

⁶³ Aynı eser, p. 116

⁶⁴ Aynı eser, p. 113.

⁶⁵ Aynı eser, p. 110.

⁶⁶ Aynı eser, p. 112.

⁶⁷ Aynı eser, p. 113.

⁶⁸ Grand Dictionnaire Universel du XIX. siecle (Paris 1869), V. 116.

⁶⁹ Aynı eser, V. 101.

sı beklenemez. Sabatino Moscat'de «Onun gençliği kısa zamanın meşkülîyeti ve zarureti içerisinde akıp gitti»⁷⁰ demekle, gençliği hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir.

Kur'ân'da Yahudiler ve Hristiyanlar ehl-i kitaptan addedildiği, Hazreti Musa ve İsa Müslümanlarca peygamber tanındığı için, biz müslümanların onlara karşı kullandığımız dil gayet yumuşak olabilmektedir. Halbuki putperestlere ve mecusîlere sert ve galiz laflar söyleyebiliriz. Aynı şey yahudi ve Hristiyanlar, biz Müslümanların putperestler için söylediğimiz galiz lafları, bizler için rahatça söyleyebiliyorlar. Bu husustaki malzemeyi yine bizlerden alıyorlar. İslâm'ın ilk beş asrında, sağlam bir iman ve tenkid görüşü hâkim olduğundan meseleler çekinilmeden açıkça ortaya konulmuş ve münakaşaları yapılmıştır. Nedense sonradan fikirler kalıplaştırılmış ve dondurulmuştur. Müsteşrikler, bu bizim ilk kaynaklarımıza müracaat etmekte, gayelerine ve menfaatlerine uygun gelen hususları almaktadırlar. Bizler de cehaletimiz yüzünden bu kaynaklara inemez, onları anlayamaz, veya bazı sebeplerden anlamak istemez durumdayız. Daha doğrusu, din konusunda dogmatik anlayış içerisinde doğmuş ve bir ömür yaşamış olan müsteşriklerin ekserisi, kendi dinlerini her dinin üstünde tanırken, kendi dinlerinden sonra çıkan bir dinin kurucusuna karşı kin ve nefretten başka bir his beslemesini istemek, hakkımız olmasa gerek. Aksine, Yahudi ve Hristiyan peygamberlerinin ismini hürmet lafızlarıyla anmayan bir müslümana raslanamaz. Eğer peygamberleri hürmet lafızlarıyla anmamak bir kabahat ise, bu kabahatlere genellikle, garb medeniyetini ve müsteşriklerin eserlerini benimsemekle alışmışızdır.

Müsteşrikler nazarında Kur'ân'ın menşei ve onun vahy mahsulü olup olmadığı meselesine gelince: Biz müslümanlara göre Kur'ân bir vahy mahsulüdür, menşei de ilâhîdir. Avrupalılar bu görüşü kabul etmemektedirler. Onlara göre Kur'ân bir vahy mahsulü olmayınca, tabidir ki, ona bir menşe aramak icab edecektir. Şimdi de biraz onların bu husustaki görüşleri üzerinde duralım.

«Kur'ân'ın Allah kelâmı oluşu ve onun Allah tarafından indirilişi görüşü, metnî tenkidler ve modern araştırmalar karşısında, yukarıki inancı elde tutmak modern âlimler için mümkün değildir. Aşırı muhafazakârlar azınlığı bir yana, Yahudi ve Hristiyan âlimler mukaddes kitaplarda ilâhî unsurlar olduğu gibi beşerî unsurun mevcudiyetini de kabul etmektedirler... Kur'ân metninin tanzimi keyfi ve gelişi güzeldir... Ahd-i Atîk'deki hikâyeler Kur'ân'da da vardır.»⁷¹ Görüldüğü gibi hemen hemen bütün müsteşrikler, Kur'ân'ı kendi mukaddes kitapları ile mukayese etmektedirler. Bu durumda kendi kitapları asıl olmaktadır. Halbuki bugün onların ellerinde kendi kitaplarının asılları yoktur. Bu durumda, Kur'ân onlarla nasıl mukayese edilebilir?. Böyle bir şey mantıken imkânsızdır.

Goldziher'de vahy hakkında «bu fevkal beşer kimselere isabet eden bir nasatlıktır ki, onlar daha önce meşhul olan yeni bir hayat nizamı ortaya koyup, bütün kötülükleri yıkmaya kendilerinde kuvvet bulurlar. Nebi ve havarilerinin gayretleri bu hastalıktan başka birşey değildir.»⁷². Yine bu zat Kur'ân hakkında» Kur'ân'dan, tenakuzlardan halli, mütecanis, muvahhid bir akide mezhebi hûlâsa edebilmemiz zor olan husustandır... Onu tafsilâtıyla tet-

⁷⁰ Sabatino Moscati, Histoire et Civilisation des Peuples Sémitiques, Paris 1055, p. 203.

⁷¹ Alfred Guillaume, İslâm (a pelican Book), p. 55-58.

⁷² İ. Goldziher, el-Akide ve 'Ş-Şeria fi'l-İslâm, (Mısır, et-tab. Saniye) s. 12.

kik ettiğimizde, bazen içinde zıt tâimlerin bulunduğu rastlıyoruz»⁷³ demek suretiyle tenkidlerine devam eder. Tor Andrae'de, Vahy ve ilham hakkında birçok şüpheler serdettikten sonra, Muhammed hakikî bir Peygamber midir? İnsanlara bir mesaj getirmiş midir? gibi suallerle şüpheler ortaya atmaktan kendini alamaz⁷⁴. «İlk defa Hıra dağında. (mağarasında) şahsına has bir hadis şüphesini giderdi. Orada bir gün, kendisinin sonradan melaïke Cebrail olarak kabul ettiği bir hayal göründü. İçindeki, kendisinin Tanrı'nın elçisi olduğuna dâir beliren sesi, buna isnad etti... Bu hallerde iken işittiğine inandığı şeyler, bunlar kaybolur olmaz, vahiy olarak bildirmeyi adet edindi⁷⁵. Yine ona göre Muhammed «mukaddes harp tahrikçisidir»⁷⁶. «Bir Avrupalı için Peygamberin karekteri hususunda doğru bir hükme varmak zordur.»⁷⁷ 1956 senesinde ölen bu sözlerin sahibinin şu görüşleri ile Orta Çağ görüşleri arasında ne fark vardır.

H. Lammens'de «Hicretten evvelki çok eski vahiyler arasında bazıları unutulmuş olabilir. Fakat bize ulaştığı gibi, Kur'ân Muhammed'in şahsında sahih bir eser gibi mülâhaza edilmiştir. Halbuki Kur'ân'ın teşkili ve kiraâtındaki ihtilâflar, bu hususta şüpheler izhar etmektedir»⁷⁸. Yine aynı eserde «Kur'ân'da melekler, Allah'ın vasıtası gibi takdim edilir. Kur'ân'daki melek bilgisi biraz karışıkçadır. O, ancak Medine'de ticaret münasebetleriyle ve yahudilerle yapılan münakaşalarla tekâmül ettirilmiştir.»⁷⁹ denilmek suretiyle yahudilerin tesiri altında kalındığını ifade etmeye çalışır. Frithjof Schuon Kur'ân hakkında «karanlıkları ve zıtlıkları âşikâr olan bir mukaddes metin, Musa'ya âit bazı şeyler takliplerle geçirilmiş bu hususta Sünni tefsirleri araştırmak yeterlidir»⁸⁰ demektedir. Bu konuda en munsif olarak gördüğümüz Blachère bile «Muhammed'in vaazları kilise muhitinde Allah tarafından ilham edilmiş olduğu söylenerek bir itizal eseri gibi mülâhaza edilmiştir. Fakat hakikatte asıl öğrenimini sapık Hristiyan bir din keşişinden aldı»⁸¹ demektedir.

İslâm'ın zuhurundan itibaren gerek Kur'ân'a ve gerekse Peygamberine yapılan hücumlar az değildir. Mesela, D' Herbelot, «İşaret etmek gerekirken, Kur'ân akaide âit hatalı fikirlerle doludur» demektedir⁸². XIX. asırdan itibaren Avrupalı müsteşrikler son tetkiklerin ışığında Kur'ân'ın kaynaklarını keşfetmeye yöneldiler. Bu mevzuda modern çalışma Abraham Geiger'in «Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?» (Bonn 1833) (Muhammed Yahudilikten ne aldı?) başlığını taşıyan Almanca eseriyle başladığını söyleyebiliriz. Ahrens, Torrey ve Künstlinger gibi yazarlar eserlerinde, Kur'ân'daki kıssalar hakkında Yahudi ve Hristiyan tesirlerini göstermeye çalışırlar. Sidersky, bize Kur'ân kıssalarına ait zengin bir koleksiyonu verir. Frankfurt Üniversitesi Profesörlerinden olan Joseph Horovitz, Yahudi ilimleriyle ilgili olarak, Kur'ân üzerine iki çalışmasını neşretti. Biri, Kur'ân'daki Yahudi has isimleri ve bunların iştikakları, ikincisi de, Kur'ân'ı araştırmalardır. Araştırmalarının neticesinde, Horovitz İslâm'dan önceki Arap, İbranî, Arâmî, Süryanî, Mandeen ve Habeş dillerinin ışığı altında, İslâm Dîni'nin ilk temellerini zenginleştirdiği söylenir. O, İslâ-

⁷³ Aynı eser, s. 78-79.

⁷⁴ Mahomet sa Vie et sa Doctrine, p. 48 - 52.

⁷⁵ C. Brockelmann, İslâm milletleri ve Devletleri Tarihi (Çeviren, Prof. Neşet Çağatay) Ankara 1964, s. 14.

⁷⁶ Aynı eser, s. 21.

⁷⁷ Aynı eser, s. 32.

⁷⁸ H. Lammens, D'İslâm Croyances et Institutions, Beyrouth 1943, p. 49.

⁷⁹ Aynı eser, p. 64.

⁸⁰ Comprendre l'İslâm» p. 59.

⁸¹ Le Coran (Que sais-je) Paris 1966, p 7.

⁸² D'Herbelot de Molainville, Bibliothèque Orientale ou Dictionnaire Universel, Paris. 1697, p. 88.

mî fikirlerin özü, temeli ile meşgul olmaksızın sadece dil ve lügat çerçevesi içinde kalmaktan başka bir vazife yapmadı. Bu sahada René Basset'in «mille et un Contes, récits et légendes arabes, (Paris 1927) adlı eserinin üçüncü cildindeki légendes religieuses kısmında Yahudi kaynaklardaki İsrâiliyatı toplamıştır. İslâm'da İsrâiliyat mecmuası son zamanlarda zengin bir şekilde Rudi Paret tarafından meydana getirildi. (Fruharabiche Liebesgeschichten, Bern 1927). İsrâiliyat konusu Lidzberski ve Goldziher tarafından da işlenmiştir. Bunlardan başka Kur'ân'ın menşeiini araştıran şu çalışmaları da sıralayabiliriz⁸³.

A. Gelger, Judaism and Islâm, Madres 1898-

M. De Goeje, Quotations from the Bible in the Qoran and the tradition (Semitic Studies in Memory of Alexander Kohut, 1897).

H. Grimme, The Origin of the Qoran.

Hartwig Hirschfeld, Judische element im Koran, Berlin 1878.

Cl. Huart, Une Nouvelle source du Qoran, Journal Asiatique 1904.

Jaspis, Joh. Sigm, Koran und Bible, Leipzig 1905.

Leblois, Louis, Le Koran et la Bible Hébraïque, Strasbourg 1887.

St. Clair - Tisdall, W., The Original Sources of the Qur'an, London 1905.

C. Snouck Hurgronje, La Légende Qoranique d'Abraham et la politique religieuse du Prophet Muhammed, 1880.

Karl Ahrens, Christliches im Qoran, (ZDMG. LXXXIV. 1930).

Heinrich Speyer, Die Biblischen Erzählungen im Qoran, Grafenhainichen 1931.

D. Sidersky, Les Origines des Légendes Musulmanes dans le Coran, Paris 1933.

D. Masson, Le Coran et la Révélation Judeo - Chrétienne, Paris 1958.

D. Künstlinger, Christliche Herkunft der Kuranischen Lot - Leğende, Lwow 1930.

Joshua Finkel, Old Israelitish Tradition in the Koran, 1930-31.

Kur'ân'ın menşeiini araştıran bu eserlerden başka, diğer müsteşrikler de eserlerinde bu hususta çeşitli sözler söylemişlerdir. Meselâ Tor Andrae «Âhiret âlemine ait bir çok hususların Yahudi ve Hristiyan cemiyetinden alındığını ve bunlar alınırken alınan fikirlerin tecrid edilmeye çalışıldığını»⁸⁴ söyler. «... Bütün mesele Muhammed nezdinde dine meyl nasıl doğmuş ve dînî anlayışı nasıl cezbedebilmiştir?... Başlıca fikirleri, bazı değiştirmelerle Yahudi ve Hristiyanlardan ödünç alınmaktadır. Bazen de onlar, Yahudi ve Hristiyan kanaviçesi üzerine serbest bir tefekkürle işlenmiş nevidendir, denildikten sonra, Mekke devrinde diğer dinlerin tesirinin fazla olmadığı, Medine'de ise münakaşalar başladığı ve Güney Arabistan'daki Hristiyanlarla münasebete girildiği... ve Muhammed'in Arabistan'da mevcut olan Yahudilik ve Hristiyanlık hakkında çok sathî bir malûmata sahip olduğu, anlatılmaktadır»⁸⁵.

Brockelmann «Muhammed'in âhiret hakkındaki tasavvurları doğrudan doğruya Yahudi kaynaklar, dolayısıyla de İran ve Babilonya kaynaklarına dayanır»⁸⁶. «Muhammed Mekke'de iken iki defa, Medîne'de Yahudileri örnek tutarak üç defa namaz kıldığı halde, daha sonra bu âdeti İran tesiriyle, sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakte çıkardı»⁸⁷. Onun ruh dünyasının ancak pek cüz'î bir kısmı kendi öz malı idi. O bilgiler peygambere, ekseriya Yahudilikten ve Hristiyanlıktan gelmekte, fakat o bunları maharetle kavminin dinî ihtiyaçlarına uydurmakta idi»⁸⁸, demektedir. Tritton'da, Kur'-

⁸³ Bu konuda çalışmalar pek çoktur. Biz burada bunlardan bir kaçını sıraladık. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz. (Index Islamisus, Bibliographe des Ouvrages Arabes; Handbuch der Islâm-Literatur; Bell's Introduction to the Qur'an).

⁸⁴ Tor Andrae, Les Origines de l'Islâm et le Christianisme (traduit de l'allemand par Jules Roche, Paris 1955), p. 68-91.

⁸⁵ Selected Works of Snouck Hurgronje, p. 119

⁸⁶ İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi, s. 34.

⁸⁷ Aynı eser, s. 36.

⁸⁸ Aynı eser, s. 33.

ân Muhammed'e verilen vahiyleri ihtiva eder, demesine rağmen, Muhammed'in va'z ettiği din iktitafdır. Fakat bu onun hakiki bir din olarak başlamasına mâni değildir, demek suretiyle, İslâmın sağdan soldan devşirilmiş bir din olduğunu belirtmek ister⁸⁹. San Pedro Pascual ise, Kur'ân'ı ve Hadisi bir çok tezat, yalanlar ve itizallerle mahkûm eder. Bundaki kıssalar, Ahd-i Atîk'in sahih olmayan rivayetlerinin manâsını taşımakta olduğunu söyler⁹⁰.

Gibb bu hususu şöyle izah etmeye çalışır. «Muhammed doktrininin kaynakları meselesi batıdaki Yahudi ve Hristiyan âlimlerini geniş bir şekilde ilgilendirdi... İslâm geçmiş dinlerin fikirleriyle bir birlik teşkil etmekte idi... Unutmamak lâzımdır ki, Kur'ân dinî sezgi esasları üzerine temellenmiş veya onunla uygun halde bulunan umumî aklın felsefî bir tefsiri olan ilâhî bir eser değildir... Hakikattir ki, İslâm'da muahhar bir teolojik sistemin tekâmül edişi, çok eski âlimler tarafından hazırlanmıştır»⁹¹. Yine devamla «Kur'ân Muhammed ve muakkiblerinin doğrudan doğruya ilham edilmiş olarak kabul ettikleri, nutuklarının ve şekli ifadelerinin tescil edilmiş şeklidir. Son zamanlardaki araştırmalar kat'i olarak isbat etmiştir ki, ondaki haricî tesirler, Ahd-i Atik malzemelerini ihtiva eden hristiyan süryânî menşesine ulaşır.»⁹² S. Moscati de «Muhammedin çocukluğunda Suriyeye gidişi ve orada Hristiyan keşişe rastlamasıyla ilk monoteist anlayışın onda teşekkül etmeye başladığını, Arabistandaki Yahudi ve Hristiyanlarla temas halinde olduğunu söyledikten sonra, vaazlarının esaslarını kolayca Yahudilik ve Hristiyanlıkta bulmak mümkündür»⁹³ demektedir.

E. Montet'de, Kur'ân tercemesinin baş tarafına koyduğu giriş kısmında, Kur'ân'a menşe olarak, Yahudi ve Hristiyan kaynaklar, İslâm'dan önceki kaynaklar ve Muhammed tarafından va'z edilen yeni İslâmî elemanlar olmak üzere üç kaynak bulur. «O, Yahudilerin şifahî ananelerinden, dinî efsanelerinden, Talmudik ve Rabbinik menşeli olan Haggadah'larından pek çok şeyler ödünç almıştır... Kelime-i Tevhîd'in bile Yahudilerden alınmış olduğunu iddia etmektedir. Çoğu apokrif olan İncillerin Kur'ân'a kaynak olduğunu söylemektedir»⁹⁴.

Kasimirski'nin Kur'ân tercemesine bir mukaddeme yazan G.H. Bousquet «Muhammed'in hayatının safhaları Kur'ân sayesinde, İsa ve Buddanın hayatına nisbetle çok iyi tanınmaktadır... Mütihazsısların çalışmalarına rağmen, İslâm'dan önceki Arabistan'ın hakikî dînî durumu hakkında kâfi derecede bir aydınlığa sahip olunamadı. Muhammed'in maruz kaldığı Yahudi ve Hristiyan tesirlerinin teferruatını bilmek çok zordur... Peygamberlik vazifesinden evvelki zamanda, Muhammed yapmış olduğu seyahatlarda Yahudi ve Hristiyan doktrinlerini öğrendiği zikredilir. Daha sonra da, Peygamber vahy alıyor muydu? şeklinde bir şüpheyi ortaya koyar. Böyle bir durumun anormal psikolojik bir durum olduğu ileri sürülür. Hattâ onu, Mormon dininin kurucusu olan Joseph Smith Junior (1805 -1844) ile mukayese etmeye kalkışır. Kur'ân'ın büyük bir kısmının Yahudi ve Hristiyanlar'dan veya Ahd-i Atîk peygamberlerinin tarihinden ödünç alınmış olduğunu söyler»⁹⁵.

⁸⁹ A.S. Tritton, *İslâm Belief and Practices*, London 1951. p. 15-20.

⁹⁰ Norman Daniel, *İslâm end the Wesr Making of an Image*. Edinburgh 1962, p. 62.

⁹¹ H.A.R. Gibb, *La Structure de la Pensée Religieuse de l'Islam* (Traduit de l'Anglais par Jeanne et Felix Arin) Paris 1950, p. 25.

⁹² H.A.R. Gibb, *Mohammedanism An Historical Survey*, Oxford University Presse 1953 (second edition) p. 35-45.

⁹³ *Histoire et Civilisation des peuples Semitiques*, p. 203-210.

⁹⁴ E. Montet, *Le Coran*, Uaris 1949, p. 29-31.

⁹⁵ Kasimirski, *Le Coran*, Introduction (G.H. Bousquet) p. 9 - 20.

A.C. Bouquet «Muhammed 12 yaşlarında ticaret kervanı ile Suriye'ye gitiği Yahudilik ve Hristiyanlık hakkında bilgi edindiği ihtimal haricinde değildir. O daha çok şekli bozulmuş Hristiyanlıktan bir şeyler bilmekte idi. Mümkündür ki, bazı mezhepler arasında kullanılan apokrif İnciller hakkında bilgisi vardı. O Mekke'nin etrafındaki verimsiz çölü müteaddid defalar dolaştıktan sonra, Muhammed'in vücûd hastalığı arttı ve sesler işitmeğe başladı.» demektedir⁹⁶.

B. Lewis'de «...Açıktır ki, o, Yahudi ve Hristiyanlık tesiri altında idi... Onda pek çok eski mukaddes kitapların elemanlarının mevcut olduğunu» söylemektedir⁹⁷. Hatta bazı müsteşrikler daha ileri giderek, onun vahy mahsulü olduğunu kabul etmedikten başka, Kur'ân'ın âyetlerinin tasni edilmiş olduğunu ileri sürmektedirler. S. de Sacy, Kur'ân'da Âli İmrân Sûresi'nin 144. âyetinin tasni edilmiş olduğunu ihtiyatlı bir şekilde ileri sürerken, Weil ise, bu âyetle birlikte daha pek çok âyetlerin de sonradan idhal edilmiş olduğunu ihtiyatsızca söyler.⁹⁸

İslâm Ansiklopedisi'ne Allah Maddesini yazan Mc. Donald'da, Kur'ânı peygamberin eseri olarak kabul eder ve bütün hükümlerini bu nokta üzerinden yürütür⁹⁹. Bu sebebledir ki, pek çok Avrupalı Kur'ân mütercimi, tercemelerinin baştarafına, Kur'ân sanki Muhammed'in eseri imiş gibi, Muhammed ismini yazmışlardır. Severy, Kasımirski, E. Montet ve makale sonunda kişilerde vereceğimiz tercemelerde olduğu gibi.

A. Guillaume ise, İstanbul Üniversitesi'nde verdiği «Garbde İslâm Tetkikleri» konulu konferansında peygamberler ayrı ayrı ele alınırlarsa, yazılarının bizim kendi yazılarımızda kullandığımız aynı üslûb hususiyetleriyle damgalanmış olduğunu görürüz. İyi olsun kötü olsun, alıştığımız bir üslûbla yazarız. Ahd-i Atîk'i ve Ahd-i Cedîd'i yazanlardan her biri kendisini başkalarından ayıran hususî bir üslûba sahiptir. Eğer peygamberlerin mukaddes sayılan kitaplarının hepsi Allah'ın kelâmı olsaydı, aynı üslûbda olurlardı. Fakat bu, hakikatte böyle değildir. Kur'ân'ın üslûbu, Muhammed'in harukulâde gelişmiş konuşma kudretini aksettirir. O kadar ki, Hristiyan Araplar bana Kur'ân'ın dilindeki güzelliğin tesirini derinden hissettiklerini söylemişlerdi. Fakat bu kitab bile gramer hataları ve bizzat Allah tarafından söylenen bir kitaba uygun düşmeyen değişik kıraatları ihtiva etmektedir. Bu değişiklikler, Hristiyan Kitab-ı Mukaddes'indeki metin değişiklikleri gibi az ehemmiyeti hâizdir. Fakat tek bir tane dahi olsa yanılışsızlık hususundaki iddiaları çürütmeye kâfi gelebilir.¹⁰⁰ Bu sözleriyle Guillaume, Allah'ı bir şahıs gibi mütalâa edip, Onun muhtelif zaman ve mekânlarda göndermiş olduğu kitaplarıdaki üslûbun aynı olmasını icbar etmektedir. Acaba kendisi Kur'ân-ı Kerîm'le mukayese edebilecek, hakikî bir Allah Kelâmı getirebiliyor mu?. XIX. asra kadar peygamberi ve Kur'ânı hiçe sayan müsteşriklerin, bu devreden sonra, eski metodları ile gayelerine vâsıl olamayacaklarını anlamaları üzerine, bir metod değişikliği yapmak mecburiyetinde kalırlar. Guillaume'nin de bu yeni metodu tatbik etmekte olduğunu, ifadesinin sonlarından açık bir şekilde anlamaktayız. Bu metod, Kur'ân'la, kendi mukaddes kitaplarını aynı seviyede tutma ve Kur'ân sayesinde kendi kitaplarına değer kazandırma amacını güdmektedir. Yukarıda verdiğimiz misallerde de görüldüğü gibi, Kur'ân dâima, kendi mukaddes kitapları zaviyesinden incelenmiştir.

⁹⁶ Comparative Religion, p. 266.

⁹⁷ The Arabs in History, p. 38

⁹⁸ Introduction au Coran, p. 194.

⁹⁹ İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1941, I. 360 - 375.

¹⁰⁰ İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, sene 1955, I. cüz 1-4, s. 122.

Biz müslümanlara göre, Kur'ân bir vahy mahsulüdür. Ve bu teolojik bir mesele olarak telâkki edilir. Halbuki Avrupalılar bu meseleyi sosyal ilimler açısından ele aldıklarından, iki taraf arasında bir uygunluk mümkün olamamaktadır. Aslında, tecrübî ve sosyal ilimlerin metodunu metafizik bir mesele olan vahye tatbik edemeyiz. Çünkü vahyin mantığı tecrübî ilimlerinkine benzemediği gibi, onlarla mukayese etmekte imkansızdır. Vahyin sahası ve bildirdikleri, tecrübî ilmin bildirdiklerinden ve onun sahasından tamamen ayrıdır. Tabiat, tecrübî ilimler tarafından determinizm prensibine göre incelenir ve tecrübî bilgiler, tüme varım veya tümden gelim yollarından biriyle elde edilirler. Halbuki vahy, fitrî olan beşeriyetten bir an sıyrılmaktır. Bu da insanın gücü ile elde edebileceği bir şey değildir. Kısacası vahy hâdisesi, pozitif ve negatif elektrik uçlarının birleşmesiyle meydana gelen bir ışık olayı gibi izah edilemez.

Şunu unutmamak gerekir ki, bugün ilim buldukları ile haklı olarak öğünmekte, fakat bilmedikleri yanında bildikleri bir hiç mesabesinde kalmaktadır. İlim ve tekniğin başarılarına rağmen, insan oğlunun rûhi hallere âit bilgisi çok kısırdır. Dâima kendisinin bir beşer olduğunu ifade eden Hazret-i Peygamber'in maddi âlemden tecerrüd edip, melek tabiatına bürünerek manevî âleme yönelmesi ve en yüce melce ile irtibat temin edip ilâhî hitabı dinlemesi, beşer gücünün tahammül edeceği işlerden değildir. Bu işin ağırlığını bizzat Kur'ân: «hakikat biz sana ağır bir söz vahy ediyoruz»¹⁰¹ demekle teyid eder. Hakikatini kavrayamıyoruz diye bir şeyi inkara kalkışmak akıl kârı değildir.

Makalemizde kısa hatlarla izah etmeğe çalıştığımız batıdaki Kur'ân tetkikleri, Orientalizmin diğer şubelerinde olduğu gibi, genellikle misyonerlik, ticaret ve sömürgeciliğin öncülüğünü yapmakla kalmamış, aynı zamanda İslâm akidesinin temeline de dinamit koymuştur. Müslümanların miras olarak aldıkları yüksek değerleri, bir hiç mesabesine indirmek, batılılar için zevkli bir çalışma tarzı olmuştur. Kendi memleketlerinde gereken İslâmî kültürü alamıyan, İslâmî batılıların eserlerinden öğrenmeye kalkışan bazı mü'minler ne yazık ki batılıların gayelerini tahakkuk ettirmeye hizmet etmektedirler. Kısacası, onlar bu çalışmaları ile, Müslümanlar arasında tarihlerini inkâr eden bir nesil yetiştirmeye ve yine bunlar vasıtasıyla fikirlerini kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Nitekim XX. asırda İslâm ülkelerinde görülen ilhâd hareketleri, bu çalışmaların bâriz bir neticesidir.

Avrupa Orta Çağ'dan beri kaba kuvvet ile yaptığı mücadelelerde mağlûp edemediği Doğuyu, şimdi açmış olduğu fikir savaşı ile mağlûp etme yolundadır. Onların bu meydan okumaları karşısında susuşumuz, varlığımızı inkar etmekten başka bir şey olamaz. Onun için, içinde bulunduğumuz gaflet uykusundan uyanıp silkinmemiz gerekir. Nasıl ki, cehalet karanlığı içinde, vaktile İslâm bir güneş gibi doğup, âlemleri aydınlattı ise, şimdi de içimizde mevcûd olan İslâmî nûr zerresini bir yanardağ misali, harekete geçirmek zarureti vardır. Bu her müslümanın vazifesi olduğu gibi, bu işin asıl ağırlığının genç ilâhiyatçıların omuzlarına yüklenmiş olduğu unutulmamalıdır.

¹⁰¹ el-Müzzemmil, 5.